

здібності учнів, їхні нахили. Цьому, на нашу думку, повинна сприяти і психологічна служба, яка має забезпечувати супровід навчального процесу в 8-9, 10-11 класах, з метою своєчасного оцінювання комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних зі спілкуванням у новому середовищі, усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

Література

1. Бессонов Р. В. Інтенсифікація і оптимізація процесу навчання учнів профільних класів / Р. В. // Бессонов Педагогіка. - 2007. - № 1. - С. 28-33.
2. Готовність учня до профільного навчання / Упоряд.: В. Рибалка. За заг. ред. С. Максименка, О. Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003. - 112 с.
3. Гузик М. Профільне навчання: як організувати, не зруйнувавши школу. - К.: Видавничий дім "Шкільний світ", 2005. - 92 с.
4. Калініченко Н.А. Профільне навчання: теорія та методика / Н.А. Калініченко // Педагогічний альманах.-2011.- Випуск 9. - С.37-44.
5. Максименко С. Психологічний супровід профільного навчання. Теоретичні основи / С. Максименко // Директор школи, ліцею, гімназії. - 2009. - № 5. - С. 27-28.
6. Петрошук Н. Профільна школа: історія і сьогодення / Н. Петрошук // Директор школи.-2011.-№7.- С.7-8.
7. Ренькас Б.М. Місце та роль профільного навчання в розвитку сучасних загальноосвітніх шкіл / Б. М. Ренькас // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки.-2009. Випуск 49.-С.118-121.

Литвин Н.,
Тетера О.

Психолого-педагогічні аспекти навчання діалогічного мовлення учнів 5 класу на уроках української мови

Вступ. Мовна освіта в Україні спрямована на виховання людини, яка вільно володіє літературною мовою в усіх сферах суспільного життя. Уміння сприймати, розуміти почуте або прочитане, викладати його зміст, точно формулювати думку, висловлювати її в усній чи писемній формі можуть бути сформовані лише на основі розвитку мислення і мовлення, що є основою навчання мови. Основна мета навчання української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано

користуватися засобами рідної мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо)” [14], тобто навчити школярів слухати, говорити, читати і писати (створювати тексти).

Актуальність теми обумовлена комунікативним підходом до навчання спілкування, зокрема навчання діалогічного мовлення.

Об’єктом вивчення є психологічні та педагогічні умови процесу навчання діалогічного мовлення учнів.

Предметом дослідження є особливості навчання діалогічного мовлення на уроках української мови в середній загальноосвітній школі.

Мета роботи полягає у розкритті значення психологічних аспектів навчання діалогічного мовлення на уроці української мови.

У лінгводидактиці розвитку мовлення завжди приділялася належна увага. Але для його формування та вдосконалення спеціальні уроки ввели в програми тільки в 70-х роках 20 ст. Щодо навчання діалогічного мовлення, то методисти вважали, що розмовний стиль (а саме в усній діалогічній формі) — єдиний із всіх функціональних стилів, яким діти оволодівають ще до школи практичним шляхом [11]. І тому навчати усного діалогічного мовлення — завдання не найбільш актуальне для школи. Шкільна практика, дослідження науковців (Е. Палихата, М. Пентилюк, Г. Шелехова, Л. Варзацька, Л. Кочубей та ін.) переконують у необхідності розвитку всіх форм і видів мовленнєвої діяльності, у тому числі й діалогічного мовлення, що знайшло відображення у програмах української мови. Теоретичні уявлення про механізми діалогічного спілкування (Г.О.Балл, М.М.Бахтін, Л.С.Виготський, З.Г.Кісарчук, М.В.Папуча, Т.О.Флоренська та ін.). Дослідженням методики навчання діалогічного мовлення займалися Пассов Є.І., Скалкін В. Л., Шерстюк О.М.

Основний матеріал. Для розвитку вміння діалогічного мовлення, розкриття творчих можливостей учнів, задоволення їх особистих та суспільних інтересів, вчителю необхідно володіти методиками, які стимулюють конструктивно-критичне мислення, розвивають творчі здібності. Цим вимогам відповідають інтерактивні методи навчання. Вони захоплюють учнів, пробуджують у них інтерес і мотивацію, навчають самостійному захопленню і діям. Інтерактивні методи навчання, які допомагають виявити максимально можливу активність учнів при постійному зворотному зв’язку, сприятимуть формуванню діалогічного мовлення [4].

Дослідники психологічних характеристик діалогічного мовлення визначають такі його особливості:

- репліціювання - обмін репліками, коли відбувається постійний перехід зі слухання на говоріння, зі сприйняття, прогнозування, розуміння на планування та породження власного мовлення;
- рецептивно-продуктивний характер, оскільки кожен співрозмовник

може бути в ролі слухача і мовця, у живому діалогічному мовленні обмін репліками відбувається швидко, звідси - невідповідність, спонтанність діалогічного мовлення, що вимагає високої автоматизованості та відповідності мовного матеріалу;

- умотивованість: ми завжди говоримо з якоїсь причини, яка визначається або зовнішніми, або внутрішніми стимулами (мотиви партнерів можуть не збігатися, що визначає сам процес і результат спілкування);

- зверненість, адресованість – означає, що ми завжди говоримо з кимось, для когось, щоб висловити свою думку, поділитися думками, переконати, довести, запитати, попросити тощо;

- емоційна забарвленість, коли мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, що він говорить;

- ситуативна зумовленість – діалог відбувається в певній ситуації (на занятті слід залучати студентів до навчання іноземної мови через використання реальних ситуацій), ситуативність визначає характер мовної поведінки партнерів, мовне оформлення мовлення;

- двосторонній характер, тобто наявність співрозмовників;

- слухове сприйняття учасників діалогу: важливість інтонації, тембру, тональності тощо, які можуть впливати на семантику слів, змінювати її або навіть повністю нейтралізувати;

- зорове сприйняття учасників діалогу – особлива роль міміки, жестів та інших паралінгвістичних засобів [15].

У процесі діалогічного мовлення учневі важливо навчатися не лише правильно наводити аргументи, а уміти виявляти власні емоції та адекватно сприймати манери і жести співрозмовника. Відомо, що показником почуттів та думок співрозмовника є вираз його обличчя. Міміка, безумовно, дозволяє краще зрозуміти одне одного. А невербальні засоби спілкування постійно супроводжують діалог. Тому, у культурі діалогічного мовлення міміка та жести відіграють не менш важливу роль, ніж саме висловлювання. Діалогічне мовлення, поєднуючись з мімікою та жестами, завжди сприяє позитивному розв'язанню проблеми обговорення, але за умови належної культури спілкування.

Характерними мовними особливостями діалогічного мовлення є його еліптичність, наявність "готових" мовленнєвих одиниць, слів-заповнювачів пауз, а також так званих "стягнених форм". Розумінню неповних реплік партнерів у діалозі сприяють контактність комунікантів, наявність спільної ситуації, зверненість реплік, вживання позамовних засобів (жестів, міміки), знання обома співрозмовниками обставин дійсності, а в більшості випадків – й одне одного.

У діалозі широко вживаються "готові" мовленнєві одиниці (словосполучення, цілі фрази), які надають діалогу емоційності [9].

Учні оволодівають різними типами діалогів на основі складної системи мовленнєвих навичок і вмінь, зумовлених лінгвістичними і психологічними

особливостями діалогічного мовлення. Навички і вміння формуються поетапно в процесі виконання учнями певної системи вправ.

У навчанні діалогічного мовлення можна виділити три етапи:

1) засвоєння учнями діалогічних єдностей (діалогічна єдність – сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною та семантичною завершеністю);

2) засвоєння мікродіалогів (мікродіалог розглядають як засіб вираження основних комунікативних інтенцій партнерів по спілкуванню. Він є імпліцитною структурою, основою розгорнутого діалогу і включає взаємопов'язані ланцюжки діалогічних єдностей, які ще називаються діалогічним цілим. Мікродіалоги мають відносну завершеність. Власне діалог (розгорнутий діалог) складається з двох-трьох мікродіалогів);

3) самостійне складання учнями власних діалогів (діалог – це різновид прямої мови, одна з форм передачі чужої мови, мови двох чи більше осіб) [17].

Психологічний аспект навчання діалогічному мовленню. На зміст і характер діалогічного спілкування впливають наступні психологічні аспекти:

1) процеси сприйняття мовлення співрозмовника й орієнтування в ситуації;

2) процеси формування змістовної сторони висловлення;

3) процеси мовленнєвого оформлення думки і сприйняття (+декодування) реплік партнера по спілкуванню.

Темою діалогічного мовлення може бути широке коло питань: людина (її вчинки, зовнішність, характер, біографія, мовлення), подія (в особистому житті співрозмовників або в суспільній сфері), річ (як об'єкт уваги, споживання, власності).

Факторами, що формують тему діалогу є відносини між співрозмовниками, рівень їхньої комунікативної спільності, зовнішні події, ситуація в широкому змісті.

У ході діалогічного мовлення кожному з учасників контакту доводиться вирішувати цілий ряд задач психологічного характеру, а саме: пам'ятати всі попередні бесіди з даним партнером, щоб максимально використовувати досвід спільного спілкування, не повторюватися; пам'ятати усе, що сказав співрозмовник у ході даного контакту, і усе, що сказав сам; миттєво оцінити всю суму зведень, отриманих до початку своєї мовної партії; уміти вчасно уставити своє слово (не порушуючи при цьому прийнятих правил спілкування); уміти слухати співрозмовника; витримувати визначений емоційний тон; стежити за правильністю мовної форми, у яку наділяються думки; слухати своє мовлення, щоб контролювати її нормативність, якщо потрібно, внести у вже відзвучала частину фрази відповідні зміни, виправлення; уміти витягати інформацію із ситуації спілкування, у тому числі що повідомляється паралінгвістичними засобами.

Психологія діалогізування обумовлена частою зміною ролей що

говорить і слухає, використанням різних способів мовленнєвоосмислюючої діяльності – від мимовільного утворення кліше до побудови висловлювань, що обмірковується, (твердження, заперечення). Мовленнєві механізми автоматично враховують як ситуацію спілкування (тобто ті зведення, що надходять поза мовленнєвими каналами зв'язку), так і текст партнера.

Висновки. Мовна освіта в Україні передбачає вдосконалення технологій навчального процесу. Зважаючи, що роль української мови в нашому суспільстві значно зросла, мовна і мовленнєва компетенції учнів ґрунтуються на усвідомленні основної функції української мови – комунікативної, яка забезпечує мовленнєву діяльність її носіїв і впливає на їх духовний розвиток.

Сучасна освіта передбачає всебічний розвиток особистості. На мій погляд, педагог не зможе досягти поставленої мети, якщо не зважатиме на важливість формування культури діалогічного мовлення учнів. Правильне розуміння вчителем та учнем сутності діалогу, умов його виникнення та основ діалогічної взаємодії між учителем та учнем (або між учнями) сприяє інтелектуальному та духовному зростанню школярів.

Діалог – це процес двох або більше учасників спілкування, де кожен учасник діалогу виступає як і слухач, так і мовець. Діалогічне мовлення має такі психологічні особливості: вмотивованість, зверненість, емоційна забарвленість, ситуативність, спонтанність та двосторонній характер. Щодо лінгвістичних особливостей це: еліптичність, стягнені форми, широке використання кліше, заповнювачів пауз та простий синтаксис.

Метою навчання діалогічного мовлення 5-го класу загальноосвітньої школи є досягнення такого рівня навичок і вмінь, при якому учні можуть без попередньої підготовки в природному темпі здійснювати реальну комунікацію.

Література

1. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2.
2. Комар О. Викладання за інтерактивними технологіями // Рідна школа. - 2006. - № 10. - С. 48 - 51.
3. Копіца О. Розвиток особистості у процесі формування культури діалогічного мовлення учнів // Рідна школа. — 2004. — №11. — С.40-41.
4. Мунтян С. Методичні реалії розвитку діалогічного мовлення учнів // Українська мова і література в школі. — 2006. — №6. — С.2-5.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения. - М., 1989.- С. 153.
6. Симоненко Т.В. Формування національно-мовної особистості на уроках української мови в 5–7 класах . – К., 2000. – 18 с.

7. Синиця І.О. Психологія усного мовлення. — К., 1974.
8. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи. — К.: Рад.шк., 1989.-158с.
9. Українська мова: Програма для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н. В. Бондаренко, О. М. Біляєв, Л. М. Паламар, В. Л. Кононенко. — Чернівці: Видавничий дім „Букрек”, 2005. — 152 с.
10. <http://journal.kdpu.edu.ua/pedag/article/view/101/109>
11. <http://metodportal.net/node/699>
12. <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu>